

УРЯД Т. БЛЕРА У ФОРМУВАННІ АМЕРИКАНСЬКО-БРИТАНСЬКОЇ КОАЛІЦІЇ ПРОТИ ІРАКУ (2002-2003 рр.)

У статті аналізується малодосліджена проблема формування американсько-британської коаліції, а також висвітлюється позиція Великої Британії щодо війни в Іраку.

This article analyses a little-known problem of the American-British coalition formation and also explores British war in Iraq.

У другій половині XX – на початку XXI ст. зовнішня політика Великої Британії мала свої злети й падіння, перемоги та поразки. Однак, після завершення II Світової війни, пріоритетними для неї були і залишились "особливі відносини" з США. Наприкінці XX ст. постали нові глобальні проблеми, серед них найнебезпечнішою виявилась проблема тероризму. Велика Британія, підтримавши США в ескалації конфронтації, а згодом і у війні проти Іраку, розпочала довготривалу боротьбу з режимом С. Хусейна, який, на думку тодішнього лейбористського британського керівництва, становив небезпеку для всього світу.

В історіографічному плані проблема формування американсько-британської коаліції не є досить розробленою, хоча зустрічаються окремі праці, де можна простежити загальну лінію спільної політики США та Великої Британії на початку XXI ст. Серед них варта уваги праця Пик С. М. "США – Велика Британія: "особливі відносини", де основний акцент зроблено на становленні та еволюції "особливих відносин" обох країн, зокрема авторка розглянула питання війни в Іраку. Проте, у роботі не достатньо досліджений процес формування антиіракської коаліції та позиція британських політичних сил до іракського питання [6]. У праці Маначинського А. Я. "Ирак: тайные пружины войны", автор дослідив передумови та причини початку війни наддержав проти Іраку. З іншого боку, варто зауважити, що у праці основна увага зосереджена на політиці США в Іраку. Отже, позиція Великої Британії практично не досліджується [3].

Російська історіографія представлена рядом дослідників, серед них слід виділити дослідження Брагіна М., Брутенця К., Мирського Т., Терентьєва А., Черкасової Е. Проте, зазначимо, що основні акценти у публікаціях вчених розставлені саме на розгляді в основному війни в Іраку, що ж стосується процесу формування антиіракської коаліції, то дана проблема потребує глибшого дослідження [1, 2, 4, 6, 9, 10].

Більш кількісно масивною є зарубіжна історіографія проблеми. Однак, більшість авторів з різним ступенем глибини розглядають переважно політику США у вирішенні іракського питання [12, 13, 20, 22, 23, 27].

Зауважимо, що незважаючи на ряд публікацій, все ж таки відсутні дослідження, присвячені аналізу саме політики Великої Британії у війні проти Іраку. Перед дослідниками стоїть безліч завдань, що потребують глибшого та детальнішого дослідження.

Перші згоадки про можливі військові операції проти Іраку з'явилися відразу після терористичних атак 11 вересня 2001 р. Протягом 2002-2003 рр. Велика Британія разом із США доклали значних зусиль для того, щоб запевнити, що режим С. Хусейна становить загрозу для міжнародного співтовариства. Ірак звинувачували у відновленні розробки зброї масового знищення (далі ЗМЗ) і у співпраці з міжнародними терористичними організаціями, перш за все з Аль Каїдою, хоча реальних підстав стверджувати про наявність ЗМЗ та про причетність С. Хусейна до Аль Каїди в обох сторін не було.

Як відомо, ще після трагедії 11 вересня 2001 р. в США на зовнішньополітичному рівні відбулась заміна доктрини гуманітарної інтервенції Б. Клінтона на докт-

рину обмеженого суверенітету адміністрації Буша-молодшого, яка вважала загрозу тероризму міжнародній безпеці і національній безпеці США, зокрема, достатнім приводом для нехтування суверенітетом країни, якщо вона є джерелом такої загрози [11, с. 147].

Уряд Великої Британії відразу підтримав політику США стосовно Іраку. Американсько-британська коаліція звинуватила режим С. Хусейна у володінні ЗМЗ та порушенні в такий спосіб Резолюції № 1441 Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (далі РБ ООН). Стверджуючи про можливий зв'язок між С. Хусейном та терористичною організацією Аль Каїда, США та Велика Британія намагалися провести через РБ ООН проект іншої резолюції, яка змушувала б С. Хусейна роззброїтися або, у випадку невиконання, надавала б світовому співтовариству право застосування військової сили. Однак, три постійні члени РБ ООН – Франція, Росія та Китай – дали зрозуміти, що застосують право вето щодо проекту такої резолюції [6, с. 211].

У цій ситуації не випадково 10 березня 2002 р. під час своєї десятиденної поїздки країнами Європи і Близького Сходу, віце-президент США Р. Чейні демонстративно здійснив візит передусім до Лондона, де сторони узгодили плани формування антиіракської коаліції для проведення військових операцій проти режиму С. Хусейна. На нашу думку, підтримка Лондона набула величезного значення для Вашингтона, оскільки діяльність США на міжнародній арені дедалі більше піддавалась критиці з боку міжнародної спільноти та й політика США вже не виглядала такою, що диктувалася винятково інтересами однієї сторони.

Вашингтон розраховував, що отримає у своє розпорядження до 25 тисяч елітних британських спецназівців. У кабінеті міністрів Великої Британії така позиція США викликала певне занепокоєння. Далеко не всі представники офіційного Лондона схвалювали ідею військової операції проти Іраку, не говорячи вже про пряму участь в ній Королівських Збройних сил. Навіть деякі представники уряду критикували Т. Блера, називаючи його політику "умиротворенням агресора" [15].

10 квітня 2002 р. Т. Блер зіткнувся з жорсткою критикою в палаті громад. Майже 150 депутатів, з них 125 його однопартійців – лейбористів, підписались під заявою палати громад, висловлюючи протест проти можливих військових дій в Іраку. У відповідь прем'єр запевнив, що немає сумніву, що світ буде кращим без С. Хусейна. Але метод зняття його все ще "відкритий для консультацій". "Коли рішення буде прийняте, я не сумніваюся, що не тільки парламент – вся країна ретельно обговорюватиме це питання", – заявив Т. Блер депутатам [16].

У своєму виступі Т. Блер відхилив претензії колишнього міністра оборони П. Кілфойла, який виступив проти війни та мав ряд зауважень до британського та американського урядів з приводу кризи на Близькому Сході. Т. Блер додав, що Велика Британія не може відвернутись від вирішення іракської проблеми, заявивши при цьому, що потрібно уникати подвійних стандартів відносно Іраку і ситуації на Близькому Сході. Прем'єр повторив

свої вимоги: С. Хусейн зобов'язаний впускати в Ірак інспекторів ООН у будь-який час і у будь-якому місці.

24 вересня 2002 р. Т. Блер попередив про нагальну необхідність дій проти Іраку, після оприлюднення цього ж місяця доказів про розробку країною зброї масового знищення. Т. Блер підкреслив, що 50-сторінкова доповідь, яка базується на розвідці та доповідях інспекторів ООН, підтвердила, що в Іраку поза всяких сумнівів невинно ведеться розробка ЗМЗ.

Сутність претензій британського уряду щодо Іраку зводилися до наступного: виробництво хімічної та біологічної зброї та наявність планів з її використання; намагання придбати в Африці матеріали і технології для виробництва ядерної зброї; незаконне збереження до 20 ракет з радіусом дії від 650 км., здатних нести хімічні або біологічні боеголовки; розробка балістичних ракет з дальністю дії понад 1000 км.; приховування обладнання та документації від міжнародних інспекторів.

На надзвичайній сесії парламенту Великої Британії Т. Блер заявив, що потрібно зробити все для забезпечення роззброєння Іраку. На основі вище наведених даних, британський прем'єр-міністр обґрунтував легітимність потенційного втручання до Іраку. Офіційний Багдад зазначив, що наведене досє є необґрунтованим [17]. Міжнародна спільнота, у відповідь висловила рішучий протест проти можливих військових дій в Іраку.

У вересні 2002 р. адміністрація Дж. Буша попередила лідерів Іраку про те, що з боку США будуть вжиті всі необхідні заходи щодо роззброєння режиму С. Хусейна [12]. Т. Блер, підтримуючи дану лінію, зазначив, що ця проблема є реальною і серйозною загрозою для Великої Британії та її національних інтересів. Продовжуючи висвітлення своєї позиції, прем'єр зауважив, що британське державне керівництво стурбоване подіями в Іраку, а саме тим, що С. Хусейн продовжує розробляти ЗМЗ. Т. Блер стверджував, що незважаючи на санкції, "політика стримування", яка застосовувалась по відношенню до Іраку не спрацювала. На думку прем'єра, інспектори повинні повернутися до Іраку "щоб здійснювати свою роботу належним чином", і якщо С. Хусейн відмовиться, то міжнародне співтовариство "буде діяти" [7, с. 34]. Проте сьогодні, після ряду розслідувань причин початку війни в Іраку, є всі підстави стверджувати, що дії британського прем'єра, як і керівництва США, не були обґрунтованими, тобто Т. Блер був серед тих західних лідерів, які свідомо розпалювали конфлікт навколо Іраку, не маючи при цьому ніяких реальних доказів.

Опозиційні сили виступили проти політики Т. Блера в Іраку, зокрема колишній міністр праці консерватор К. Сміт закликав уряд не діяти без підтримки ООН. Ліберал-демократ Ч. Кеннеді заявив, що потрібно повернути інспекторів ООН до Іраку.

Неоднозначною була і реакція британського суспільства щодо позиції уряду Т. Блера у вирішенні іракського питання. Опитування громадської думки, проведене для газети Guardian, визначило, що 46 % британців – виступили проти війни в Іраку, 37 % – підтримали б військові дії, 18 % – невизначились з відповіддю. Тобто, більшість британців не підтримували політику уряду Т. Блера щодо Іраку [26].

Остаточний план дій щодо Іраку лідери США та Великої Британії узгодили 31 січня 2003 р. на зустрічі у Вашингтоні. Т. Блер відіграв ключову роль у переконанні американської адміністрації внести справу Іраку на розгляд ООН, яка після цього офіційно набула міжнародного значення, хоча члени ООН не підтримували у майбутньому спільну американсько-британську позицію в Іраку [20, р. 21].

25 лютого 2003 р. прем'єр-міністр Великої Британії попередив С. Хусейна, що у нього є останній шанс роззброїтися мирно. Уряд, як і раніше, зіштовхується з критикою від депутатів, які не погоджувались з політикою Т. Блера щодо Іраку, аргументуючи свою позицію тим, що причина потенційного військового втручання до цих пір ще не доведена. Серед них були консерватори К. Кларк, Дж. Гаммер, Д. Хогг та інші. Важливо зауважити і те, що не тільки опозиція виступила проти уряду Т. Блера, до неї приєдналась і частина лейбористської партії, серед них декілька відомих экс-міністрів партії. Проти політики Т. Блера виступило приблизно 10 % членів його власної партії, 120 парламентарів-лейбористів голосували проти участі британських військ у воєнному конфлікті на Близькому Сході. Проте Т. Блер продовжував наполягати, що в Іраку Велика Британія буде вести історичну боротьбу [9, с. 50]. Ще 47 ліберал-демократів також висловили своє занепокоєння. Намагаючись переконати своїх критиків, Т. Блер зауважив, що бездіяльність у майбутній війні – найжахливіше, вона підірве ООН. Він підкреслив: "Це не шлях до миру, а дурість і слабкість, яка буде означати лише те, що конфлікт буде більш кривавим" [26].

Т. Блер ще раз заявив, що С. Хусейну надано останній шанс – добровільно скласти зброю. І цього разу він повинен зрозуміти, що настав час для вирішення цієї проблеми. Далі у своїй доповіді прем'єр підкреслив, що він "ненавидить" іракський режим, але навіть зараз С. Хусейн може зберегти свій уряд шляхом мирного роззброєння. У відповідь іракський президент натякнув в інтерв'ю американському телебаченню, що не погодиться на вимоги ООН.

Німеччина і Франція, спираючись на Росію, протистояли новій англо-американській резолюції ООН зі своїм меморандумом, наполягаючи на додаткових 4 місяцях більш жорсткої міжнародної інспекції в Іраку. Т. Блер відхилив заклик, заявивши, що без співпраці з боку Іраку, було б "абсурдно" думати, що інспектори можуть знайти зброю – скільки б часу в них не було.

На нашу думку, важливо підкреслити те, що уряд Т. Блера отримав підтримку від частини консерваторів, що дає підстави вважати, що відповідальність у Великій Британії за розв'язання конфлікту в Іраку лежить не тільки на лейбористах. Позиція Т. Блера отримала підтримку від лідера консерваторів Я. Д. Сміта. Останній стверджував, що у цілому партія підтримує уряд у справі втручання до Іраку: "У майбутньому, якщо їх не зупинити, Ірак зможе розгорнути свою ЗМЗ проти Західної Європи, в тому числі і Великої Британії" [16]. Проте, лідер ліберал-демократів Ч. Кеннеді, який зважував на скептичні настрої британської громадськості, розкритикував Т. Блера та заявив, що немає вагомих аргументів для майбутнього втручання до Іраку.

25 лютого 2003 р. прем'єр-міністр Великої Британії зустрівся з німецьким міністром закордонних справ Й. Фішером і королем Йорданії Абдаллою. Після зустрічі Т. Блера з королем Абдаллою було зроблено спільну заяву, в якій зазначалося, що Велика Британія і Йорданія виступають за мирне врегулювання на основі повного роззброєння Іраку. "Велика Британія та Йорданія, погоджуються, що це остання можливість для миру в регіоні, і ми закликаємо Ірак не втратити цю можливість", – йдеться в заяві [26]. Водночас Т. Блер вів ще переговори з генералом Т. Френксом, главою Центрального командування збройних сил США стосовно розв'язання іракського питання.

У Великій Британії зросло незадоволення політикою уряду не тільки в парламенті, але й серед британ-

ського суспільства. 6 березня 2003 р. відбулась антивоєнна демонстрація біля Вестмінстерського палацу, учасниками якої були учні шкіл, а також представники британської культури. Прем'єр-міністра звинуватили в абсолютній зневазі до громадської думки та у недостатній кількості доказів на підтримку дій проти Іраку. Проте, як і раніше, Т. Блер заявив, що готовий вжити військові дії проти режиму С. Хусейна [18].

11 березня 2003 р. РБ ООН відкрила сесію з обговорення іракського питання. Посол Іраку в ООН підкреслив, що американсько-британська коаліція безпідставно звинувачує Ірак у володінні ЗМЗ [24]. Останньою спробою відвернути війну стала зустріч на острові Терсейра 17 березня 2003 р. Дж. Буша, Т. Блера і Х.-М. Аснара – глави уряду Іспанії. У декларації "Про Ірак" містилось останнє попередження С. Хусейну: уникнути війни можна лише шляхом негайного роззброєння або зречення влади. В іншому випадку, неминуче буде застосовано військову силу з боку антиіракської коаліції [3, с. 80].

Як вже зазначалось вище, позиція уряду Т. Блера щодо війни в Іраку сприймалася у Великій Британії неоднозначно. Ліберал-демократи та частина консерваторів виступили проти втручання Великої Британії в Ірак. Зокрема, консерватор Дж. Барон заявив: "Діючи в односторонньому порядку, Велика Британія і США "підбивають" ООН". Ліберал-демократ М. Мур 18 березня 2003 р. у своїй промові в палаті громад підкреслив, що ще не вичерпані всі дипломатичні та політичні альтернативи, країна й надалі має співпрацювати з ООН і не повинна йти на війну. "Прем'єр-міністр навів переконливі докази. Ми всі можемо зрозуміти його прихильність і вітаємо його зусилля та, на жаль, ми не можемо підтримати його рішення. Багато рішень в даний час приймаються в пориві пристрасті й хвилювання" – зауважив М. Мур [25]. Загалом, ліберал-демократи вважали за краще продовжити інспекції ООН.

Явний розкол намітився і в самому уряді. Міністр із міжнародного розвитку К. Шорт спровокувала справжній скандал заявою про відставку у разі воєнної акції проти Іраку без санкцій ООН. К. Шорт назвала позицію Т. Блера дуже необачною.

На перший погляд, парадоксальним чином політика Т. Блера щодо іракської кризи отримала підтримку з боку опозиційної консервативної партії. Однак, більшість консерваторів підтримали односторонні дії США та уряду Т. Блера проти Багдада, заради прагматичної мети – допомогти "вирити політичну могилу" Т. Блеру.

Напередодні війни в Іраку, лейбористи утримували 411 із 659 місць у парламенті, тоді як для ухвалення рішення потрібно було 330 голосів. Та, все ж таки, не зважаючи на зростання невдоволених всередині уряду, лейбористи у своїй більшості підтримували позицію Т. Блера щодо війни. Вони зауважували, що уряд дотримується правильного напрямку дій і, що це єдиний курс дій, за допомогою якого можна домогтися роззброєння Іраку [19].

18 березня 2003 р. Т. Блер на засіданні палати громад виступив з промовою, яка була цілком присвячена іракському питанню. "Результат вирішення цього питання буде визначати не тільки долю іракського режиму і не тільки майбутнє іракського народу, який так довго страждав від жорстокого поводження зі сторони С. Хусейна. Він буде визначати шлях Великої Британії й усього світу у протистоянні головній загрозі для безпеки ХХІ ст. Він буде визначати структуру міжнародної політики протягом наступного покоління...Тому, єдиним

шляхом у врегулюванні іракської проблеми є дипломатія, підкріплена силою" – заявив Т. Блер [21].

Вислухавши прем'єр-міністра 18 березня більшість все ж таки була переконана, що дії з роззброєння Іраку в даний час є виправданими. Хоча й розуміли, що Т. Блер і Дж. Буш не мали переконливих аргументів на користь війни.

Так, депутат від лейбористської партії Б. Джордж підтвердив, що є правова основою для війни, і що Іраку було надано достатньо часу, щоб добровільно скласти зброю і тому він все-таки підтримує з прем'єр-міністра. Консерватор Н. Вінтертон підкреслив, що загалом було 17 резолюцій ООН щодо Іраку з 1991 р. і С. Хусейн зробив посміховище з Організації Об'єднаних Націй. Він висловив надію, що ця війна буде короткою і з мінімальними втратами. Лейборист Дж. Денхам заявив, що громадськість повинна підтримувати британські війська, якщо вони пішли у бій. А також звернув увагу на те, що не існувало міжнародного консенсусу щодо вирішення даного питання. Парламентарій-консерватор Д. Хогг зауважив: "Я не бачу морального права на засудження тисяч або десятки тисяч людей до смерті у війні" [19].

На підставі вище наведених даних можна вважати, що у Великій Британії більшість парламентарів порізненому, але все ж-таки підтримували втручання в Ірак, хоча й були суттєві розходження у поглядах, що спостерігались у всіх політичних силах, як у правлячих, так і в опозиційних. Парламент об'єднувало єдине бачення: Ірак не повинен володіти ЗМЗ і має бути роззброєний.

Вперше після II Світової війни, без санкцій ООН, в ніч на 20 березня 2003 р. сили американсько-британської коаліції під прапором боротьби з "міжнародним тероризмом" і "поширенням зброї масового ураження", розпочали військову операцію проти Іраку хоча і тоді, і в майбутньому, підозри у тому, що Багдад розробляв зброю масового знищення так і не підтвердились [10, с. 80].

Велика Британія в рамках "Операції Телік" (британська кодова назва нападу на Ірак) виставила близько 46000 чоловік [3, с. 183]. 9 квітня війська союзників увійшли в Багдад і до середини місяця бойові дії в основному завершилися.

Розпочата війна в Іраку стала, на думку її ініціаторів, важливим етапом боротьби із міжнародним тероризмом. В цьому сенсі вона стала продовженням військової кампанії в Афганістані, маючи на меті воювати з терористами на їхній території. І хоча наявність зв'язків між режимом С. Хусейна та Аль Каїдою не підтвердилася, усунення авторитарного режиму на Близькому Сході, відомого геноцидом проти власного народу, мало сприяти, на думку США та Великої Британії, стабілізації ситуації в регіоні. Але, як показав розвиток ситуації, сподівання американсько-британської коаліції не виправдались.

Щодо громадської думки, то головною причиною розчарування британського суспільства в уряді Т. Блера зводиться до його ролі в іракській війні, яка була розпочата ніби з метою запобігти використанню Іраком ЗМЗ. Загальновідомо, що ЗМЗ так і не було знайдено, і, що ще гірше, є чимало свідчень на користь того, що Т. Блер знав про намір адміністрації Дж. Буша скинути режим С. Хусейна, незалежно від того, знайдуть цю зброю чи ні. У сумнозвісному меморандумі Даунінг-стріт 10, від 23 липня 2002 р., тобто ще за вісім місяців до початку війни, відкритим текстом заявлялося, що "розвіддані й факти були підпорядковані політичним міркуванням". Одним словом, коли Т. Блер втягнув Велику Британію у війну, він навмисно ввів в оману і парла-

мент, і виборців щодо передбачуваного обґрунтування американсько-британської агресії проти Іраку, де замість ЗМЗ, основною причиною був контроль над іракською нафтою. Отже, реальних підстав та прав на втручання до Іраку в антиіракської коаліції не було.

Я. Девідсон, радник і оглядач Європейського центру політики в Брюсселі, оглядач газети *Financial Times*, зазначає, що зараз стало практично неможливим уявити, щоб в майбутньому прем'єр-міністр Великої Британії дозволив собі вплутатися у велику військову авантюру головним чином із солідарності з американським президентом. Фактично Т. Блер, через свою співучасть в іракській війні завдав серйозної шкоди самій ідеї "особливих відносин" між Великою Британією та США. Ці відносини завжди були для британців "особливішими", ніж для американців, які ледве помічали їхнє існування. Але якщо зараз ця ідея була дискредитована в очах британського народу, результатом могла бути поява нового елементу незалежності в британському стратегічному мисленні. Ще одним наслідком було те, що моральний статус Великої Британії постраждав разом зі статусом США. Не можна точно сказати, чи міг Т. Блер відмовити Дж. Буша від початку війни в Іраку. Проте через його беззастережну підтримку цієї війни, його історична та політична спадщина назавжди залишаться серйозно скомпрометованими [14].

Найбільш вагомим знаком солідарності Великої Британії і США стала участь 46000 британського військового контингенту в бойових діях в Іраку. Логіка прем'єр-міністра Т. Блера була простою: боротьба з тероризмом мала бути тривалою і напруженою. Підтримуючи США в їх політиці щодо Іраку, Велика Британія посилює загальносвітовий опір міжнародному тероризму. Та сьогодні, як вже зазначалось вище, найбільшим прорухом зовнішньої політики лейбористського уряду вважається участь в іракській військовій кампанії, так як в ній загинуло 86 громадян Великої Британії. Співробітництво Т. Блера і Дж. Буша не принесло їм успіху в Іраку.

Британського прем'єр-міністра було звинувачено у брехні. Деякі британські політики висловили критику на адресу прем'єр-міністра Т. Блера з приводу його "іракського досьє", котре було оприлюднено у вересні 2002 р. На початку червня 2003 р. екс-міністр британського уряду К. Шорт звинуватила Т. Блера в "обдурюванні країни", коли той говорив про наявність ЗМЗ в Іраку. Подібну думку висловив також колишній міністр закордонних справ Р. Кук, який закликав провести незалежне розслідування щодо блерівських заяв про Ірак. І Шорт, і Кук пішли у відставку, демонструючи незгоду з агресивною політикою Лондона щодо Багдада [8].

Як ми бачимо, Т. Блер надавав дуже великого значення стратегічному партнерству двох країн. За це його неодноразово гостро критикували, звинувачуючи у всебічному "підіграванні" Сполученим Штатам. Проте, незважаючи на критику, Т. Блер і надалі дотримуватися обраного курсу. Проведені авторкою наукові пошуки дають підстави стверджувати, що підтримка Лондоном зовнішньополітичних акцій Вашингтона і призвела до найбільшого промаху Т. Блера у сфері зовнішньої політики – сумнозвісного "іракського питання". Внаслідок

підтримання операції "Іракська свобода", яку провела адміністрація Дж. Буша в Іраку у 2003 р. та приєднання до неї Великої Британії у якості головного союзника, Т. Блер значно втратив свою популярність, оскільки переважна більшість британської громадськості з самого початку виступала проти війни в цілому і відправлення британських військ до Іраку зокрема.

1. Брагин М. США. Под знаком Ирака. // *Международная жизнь*. – 2007. – № 1/2. – С. 18-31.
2. Брутенц К. Иракский "поход" президента Буша: предварительные итоги. // *Международная жизнь*. – 2006. – № 12. – С. 3-20.
3. Маначинский А. Я. Ирак: тайные пружины войны. – К.: Изд. Дом "Румб", 2005. – С. 416.
4. Мирский Т. Новый поворот в судьбе Ирака // *МЭМО*. – 2003. – № 9. – С. 78-83.
5. Мурадян И. Проблемы безопасности в ближневосточной политике США. – Ерев.: "Антарес". – 2003. – 480с.
6. Пик С. М. США – Велика Британія: "особливі відносини". – К.: Знання, 2006. – 283 с.
7. Соколов В., Соколов А. Зовнішня політика лейбористів: власний курс чи продовження політики торі? – Одеса, 2007. – 56 с.
8. Солодкий С. Перевірка на правдивість. Тоні Блер заперечує підтасовку розвідданих по Іраку // "День". – 2003. – 4 червня.
9. Терентьев А. А. Внешняя политика Тони Блэра. // *Мировая экономика и международные отношения*. – М., 2005. – № 9. С.47-54.
10. Черкасова Е. Испания: политика безопасности и иракский кризис // *МЭМО*. – № 10. – С. 79-81.
11. Шинкарук К. Інформаційний аспект американо-іракського конфлікту // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Вип. 50. – Ч. I. – С. 146-148.
12. Price Joyce Howard. U. S. Reprisal to Be "Annihilation" // *Washington Times*. – 2002. – 9 September.
13. Walt Stephen. Taming American power. The global response to US primacy. – N. Y., London: W.W. Norton & Company, 2005. – 320 p.
14. Отруєна спадщина Тоні Блера // День 17 травня 2007. – Газета "День" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/3895.html>
15. США намерены использовать британскую армию в войне против Ирака. – Корреспондент. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.korrespondent.net/main/41843>
16. Blair faces MPs' anger over Iraq. – Wednesday, 10 April, 2002. – British Broadcasting Corporation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/1921702.stm
17. Blair outlines Iraq evidence. – Tuesday, 24 September, 2002. – British Broadcasting Corporation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2277352.stm
18. Blair seeks to win MTV crowd. – Thursday, 6 March, 2003. – British Broadcasting Corporation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2818423.stm
19. Commons debate on Iraq: Part one. – Tuesday, 18 March, 2003. – British Broadcasting Corporation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2862251.stm
20. Dobbs M. Old Alliance, New Relevance. Blair's Meeting with Bush Evokes Roosevelt-Churchill Decision. – *The Washington Post*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A3609-2003/an30.html>
21. Full text: Tony Blair's speech. – Tuesday 18 March 2003. – *The Guardian*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/politics/2003/mar/18/foreignpolicy.iraq1>
22. Jeffrey D. Sachs. American intentions are tainted by Iraq's oil. – May 22, 2003. – *The Earth Institute at Columbia University*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/pubs/FT052203.pdf>
23. Jeffrey D. Sachs. Bush's billions will prolong Iraq's woes. – September 10, 2003. – *The Earth Institute at Columbia University*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.earth.columbia.edu/sitefiles/file/about/director/pubs/ft091003.pdf>
24. Key events in the run up to the Iraq war. – Tuesday 11 March 2003. – British Broadcasting Corporation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/2/hi/programmes/newsnight/10_days_to_war/7290161.stm
25. Michael Moore's speech to the Commons on March 18 2003. – *The Guardian*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guardian.co.uk/politics/2004/mar/16/iraq.iraq3>
26. Saddam's final chance' to disarm. – Tuesday, 25 February. – British Broadcasting Corporation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/2795925.stm
27. Sharon A. Squassoni. Iraq: U. N. Inspections for Weapons of Mass Destruction Updated October 7, 2003. – *The Library of Congress*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fas.org/man/crs/RL31671.pdf>

Надійшла до редколегії 17.02.10